

ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ:

Ցարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով): Օտարաբարացի բաժանորդները պիտի գրեն այս հասցեով. Вѣ Тифлисе. Вѣ Редакціи Армянскаго Газета „Масис“.

ՄԱՍԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ:

Մասնավոր յայտարարութիւն տպել տուողը պիտի վճարէ 10 հասարակ տասի համար 1 կողմէ արծաթ: Յայտարարութիւններ տպվում են շաբաթը, հուլիսը, վրացերէն, ֆրանսիացերէն, գերմաներէն և օտարերէն:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մանուգրովն:—Մեր ստորին կարգի ուսումնարանները:—Ներքին տեսութիւն: Ընտրութեան ձևեր, Գերմանական լեզու: Նամակ ճիւղումային: Նամակ խմբագրին: Նամակ բազուկի: Ներքին լուրեր:—Սրտաքին տեսութիւն: Մանուկ օրհնական և յետադէմ շարժումը: Նամակ Մեխիտիստէից: Նամակ վիճակային:—Խառն լուրեր:—Ստորագրական:—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Մշակ՝ լրագրի խմբագրութիւնը խընդրում է այն բաժանորդներին, որք այս 1873 թուի տարեկան վճարը դուռ ևս հաստուցած չեն, բարեհաճ են որքան կարելի է շուտ հասցնել խմբագրութեանը: Մշակի՝ տարեկան վճարը:

ՄԵՐ ՍՏՈՐԻՆ ԿԱՐԳԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԸ

I Հատ անգամ մենք գտնուում ենք հասարակական լրագրի վրա, թէ նրանք ուսումնարանների համար այնքան չեն զոհում, որքան օրինակ երկրորդից շեղուցիկ համար. իրանց եկեղեցիների վերջերս նորոգելու և զարգարկու համար հազարներով են մտնում, իսկ դուրսը նոյն եկեղեցու զաւթում գտնված ուսումնարանը օղորմելի դրութեան մէջ է մտնում:

Իսկ այնու ամենայնիւ, համեմատելով ուրիշ արևելեան ազգերի հետ, հայերը դարձնաւ ամենից շատ հակումն ունեն դէպի ուսումնարանները: Արտոյի և լինելի գիտելով հայերը, ամեն տեղ կը տեսնէք, որ կայ մի տխրացուցիկ կամ քահանայ որ 8 թէ 10 կրկն չէ տարբերում, իսկ շատ տեղ կը պատահէր փոքրիկ կանոնադրած ուսումնարաններ թէ աղջկանց և թէ տղանց համար: Եւ թէ մասամբ այդ ուսումնարաններ անձնագրու թիւն են պահանջում, այնպէս որ հազու չէ պատահում որ բոլորովին յետ ընկած մի տեղում մի որ և է երկասարկ նուիրում է իրան դաստուրութեան կամ ստանց ուսուցիչ:

ԲՈՎԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Հայոց լեզուի և գրականութեան ուսումնարանները թե՛ անհարկ և թե՛ անպիտան: (Գրքեր)

I Մինչև տասութիւրորդ դարու վերջը և ներկայ դարու սկիզբը հայոց լեզուի և գրականութեան ուսումնարանները սահմանափակվում էր խիստ նեղ շրջանով և համարվում էր բացառութիւն: Նա ծառայում էր միայն ստուգածապաններ խմբագրելու համար, աստուածաբանական խմբագրելու մեկ:

*) Յիշեալ դասարանները հայոց լեզուի և գրականութեան մասին կարգապէս է 11 յունվարի ներկայ ամի, համայնաբանի հայկական բաժնի ամբիօնից, պարոն է. Գրիգորիէն, Գրանսարգի և Բենիկ հայագետ: Թէ՛ն նա յայտնում է մի քանի պատմական սխալ կարծիքներ, այսու ամենայնիւ հարկաւոր ենք համարում ծանօթացնել մեր ընթերցողին այդ յորտաձի հետ, որով յայտնում է մի եւրոպացի գիտնականի հայեացքը մեր լեզուի, գրականութեան և նոյն ուսումնարաններ հարկաւորութեան մասին:

կամ բաւականանում է ամենաչին ուսուցիչով...

Այդ տեսակ ուսումնարանները որք այս րօպէիս բաղձաթիւ են կովկասեան հայերի մէջ ոչինչ հաստատ ազդեցութիւն չեն ունենում, այլ պահպանվում են հայ-հասարակութեան նուիրատուութիւններով: Այդ կամար սուրբերը պայմանաւորվում են երկու բանով:

Մինք որ այս ինչ քաղաքի կամ գիւղի հայ-հասարակութիւնը տալիս է կամար միջոցներ այն պատճառով որ գիտէ թէ ուսումնարանը կը հիմնվի իր սեղան և իր հսկողութեան տակ կը գտնվի, իսկ եթէ նրան անէին շարունակեցէք ձեռք կամար նուէրները, բայց փոխանակ ձեռք գիւղի կամ քաղաքի մէջ իրաւունք ունենալ ուսումնարան բանալու, ուղարկեցէք ձեռք փողերը Տրապիզոնի մէջ հիւնըրդ հայոց ակադեմիային, հազու թէ կը գտնվէր մի եկեղեցի կամ մէկ համայնք, որ հաստանայրը զրկվել էր իւր ուսումնարան ունենալուց այն յոյսով, թէ Տրապիզոնի մէջ ակադեմիա պիտի հիմնվի...

Սակայն որ և շատ անգամ առատ տուրքերի երկրորդ պատճառը այն է, որ հայ-հասարակութիւնը գիտէ թէ հիմնվում էր (հասարակական կամ եկեղեցական) փողով ժողովրդական ուսումնարանը, նրա երկխոսները կը սովորեն աղօթել մայրենի լեզուով և կընդունեն ուսման սկզբնական տարիները նոյնպէս մայրենի լեզուով: Եթէ այդ չը լինէր, երեւի կամար նուէրները կամ կը նուազվէին կամ բոլորովին կը կարգվէին:

II

Մինք հարկաւոր համարեցինք մեր ուսումնարանների այդ փոքրիկ պատկերը ներկայացնել, որովհետեւ այս րօպէիս ամենքին հետաքրքրում է այն խնդիրը, թէ շուտով կառավարութեան կողմից կը նշանակվին տեսուչներ ստորին կարգի ուսումնարանների վրա, որ դաւանութեանը և պատկանէին նրանք, իւրաքանչիւր զաւառում մի մի տեսուչ:

Արդէն տեսուչների այդ փոքր թիւը ցոյց է տալիս, որ նրանք նշանակվում են ոչ թէ սանկարծական, այլ կառավարչական նպատակով:

Նեղու համար, լատինական միասնորոշաց վիճաբանութեանց համար հերձուածողները — հայերի դէմ, նորանց դէպի կաթոլիկութիւն դարձնելու նպատակաւ: Միայն վերջին ժամանակում հայոց լեզուի և գրականութեան ուսումնարանները անցաւ հողերը շրջանից դէպի աշխարհականը: Հայոց գրականութեան յիշատակարանները խիստ սակաւ, կամ ամենեին յայտնի չէին Եւրոպայում:— սակայն ինչ աշխարհ անկի հարուստ է հնութեան յիշատակարաններով քան թէ Հայաստանը, մի երկիր, որ եղաւ երկրորդ օրօրաց մարդկութեան, որ եղաւ պատերազմի դաշտ, ուր դարձուցան միմանց հետ արեւելքի և արեւմուտքի մեծամեծ ազդեցող, Ասորքը և Պարսիկները, Աղէքսանդր մեծի զորքերը և Գարեհը, Սելեւկացոց հպատակ Յոյները, կայսրութեան ժամանակուայ Հռոմայեցիք և Պարսիկները, — մի երկիր, որ կրեց Արաբացոց, Թուրքերի, Մանգոլների արշաւանքները, և բազմիցս անգամ ներկուցեալ արեւմուտքի և անբաղ զարձակ: Մի քանի տարի առաջ մինչև անգամ չէին նշմարում, թէ որպիսի օգտաւէտ սեղանութիւններ հայոց լեզուն և գրականութիւնը պարունակում էին իւրեանց մէջ պատմութեան, աշխարհագրութեան և համեմատական վիճակագրութեան

Արդ զ զաւառում մի ժողովրդական տեսուչ է կարող ոչ հեռուել ուսման, ոչ մանկավարժական ուղղութիւն տալ ուսումնարաններին: Նորա ազդեցութիւնը կարող է միայն կառավարչական լինել՝ պահանջել որ ուսումնարանը հաստատ նիւթական աղբիւրներ ունենայ, կամ որ ուսուցիչը ունենայ ուսուցչութիւն վարելու համար զիպոյց, ունենայ ուսուցչութեան համար օրինական իրաւունք: Իսկ այս տեսակ կանոնները գնելով կարելի է կարծել որ ուսումնարանների թիւը կը նուազվի որովհետեւ մի կողմից հասարակութեան նուիրատուութիւնները կամար են և չնչին, իսկ միւս կողմից ուսուցչութեան պիտանք ունեցող անձնագրու թիւն չի անի դնալ մի գիւղում նստել, չնչին ուսուցիչով կամ առանց վարձատրութեան ուսուցչութիւն վարելու համար:

Մեր ժողովրդական ուսումնարանների միակ արժանաւորութիւնը իսկ նորանումն է պարունակելով: որ նրանք ամենքը հիմնված են մի կողմից նիւթական զոհարարութեան, իսկ միւս կողմից բարոյական անձնագրութեան վրա: Իսկ կանոնաւոր, օրինական, կառավարչական գոյութիւնը այն հիմնարկութեան որ կայանում է բարեբարութեան, զոհարարութեան և անձնագրութեան սկզբի վրա, այն հետեանք կունենայ, որ կթէ այն հիմնարկութիւնների թիւը կը նուազվի, յոյս ունենք, որ մնացածները կը բարեկարգվին:

Մասնաւոր որ ուրիշ գործարիք չունին մեր սկզբնական ուսումնարանները, կթէ ոչ այն որ յատուկ է բոլոր հայ-հասարակութեան և խոր կիրպով արժանացած է նրա մէջ, անձնային գրօջված է իւրաքանչիւր հայի սրտում իր զաւակներին մայրենի լեզուով կրօնք սովորեցնել, մայրենի լեզուով նրանց սկզբնական ուսում տալ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ՁԵՂ

Ընթերցողին յիշելով «Մշակի» անցեալ համարի Ներքին տեսութեան

մասին, և որպիսի հարուստ հունձը խոստանում էր նոյն ուսումնարանները վիճակագրութեան, իրաւաբանական արհեստի, բժշկութեան, հին աշխարհի կրօնքի պատմութեան և քրիստոնէական եկեղեցու ուսման համար: Եւ այդպէս, իրաւաբանական արհեստը ունի իւր ներկայացուցիչը Մխիթար Գօշի օրէնագրութիւնը, զբոված տասերկու երրորդ դարումը, որը պարունակում է իւր մէջ յորտաձիներ ամենաին հումանական իրաւաբանութեան, որ մնում էին մինչև Թէոդոսի օրէնականութեան և քաղաքական իրաւունքների: Բժշկական արհեստը ունի հայոց գրականութեան մէջ որպէս ներկայացուցիչ Մխիթար Հրացուն, որպէս աշխատութիւնն է «հետազոտութիւն ջերմախտների» և տանիվեցրորդը դարումը: Ամբողջութիւն, որ յորինեց բժշկական բաւարանը: Առաջին յիշատակարանները հայոց գրականութեան, որ հասել են մեզ, չեն անցնում մեր թուականի յորրորդ դարից: Նրա ցոյց են տալիս նորան այն աստիճան կատարելագործութեան մէջ, որը կը թաղարում է նորա մշակութիւնը շատ երկար ժամանակների ընթացքում. սրովհետեւ գրականութեան այդպիսի սրնայ զարգացումը կը հակա-

մէջ տպված առևտրական բանկի ժողովի մասին յորվածը, մեր պարտաւորութիւն ենք համարում մի երկու խօսք անկ առհասարակ ընտրութեան ձևի մասին:

Ամենայն տեղ ընդունված է հեռուեալ ձևը՝ մի պաշտօնի համար ժողովի անդամները առաջարկում են իրանց կանդիդատներին բերանացի կամ թղթերով: Այդ կանդիդատներից կազմվում է մի ցուցակ: Ցուցակում եղածից իւրաքանչիւրը, որ չէ հրաժարվել, քուէարկութեան տակ է ընկնում, այնպէս որ նա եթէ թղթերով ստացաւ 21 ձայն, քուէարկութեամբ կարող է պակաս ստանալ, քան թէ ուրիշը, որ թղթերով ստացաւ օրինակի համար 10 ձայն: Այս ինչպէս թղթի վրա առաջարկվում է գրել միայն մէկի անունը, բայց եւ այդ պաշտօնի համար ունեւ արժանաւոր երեք անձինք: Եւ գրում եմ մէկին, իսկ միւս երկուսին առաջարկում եմ գրել իմ ծանօթների, որք եթէ անկի արժանաւոր կանդիդատ չունեն, ընդունում են իմ առաջարկածին: Քուէարկութեան ժամանակ եւ այդ երեքից ամեն մէկին ընտրողական, սպիտակ քուէ եմ տալիս:

Կարող է պատահել այնպէս, որ իմ գրած անունը ծանօթներիս աչքում անարժան է երևում: Ուրեմն նրանք իրանց գրած անունների տալիս են ընտրողական քուէ իսկ իմ գրածին ոչ: Դուրս եկաւ, որ իմ գրածը ստացաւ մի ձայն, իսկ իմ ծանօթների գրած անունները ստացան երկու երկու: Կարող է և այնպէս պատահել, ինչպէս եղաւ Առևտրական բանկի ընդհանուր ժողովում, որ մի քանի բաժանորդները ունեն 3 կամ 4 ձայն: *) Սրանից իւրաքանչիւրը գրում է թղթի վրա մէկ անուն այնպէս որ եթէ 4 ձայն ունեցող 10 անձն գրեն մի և նոյն անունը, կը յայտնվի որ այդ անունը ստացաւ:

*) Բաժանորդական բանկում ով որ անկի ակցիաներ ունի, անկի էլ ձայն ունի: Փոխադարձ կրեղիտի բանկում բոլոր անդամները հաւասար ձայն են վայելում:

անկի այն օրէնքներին, որոնք կառավարվում են մարդկային հողուց հանդարդ և ազատ ընթացքով, եթէ այդ անցքը չունենար իւր պատճառները և իւր յարողաբար նախապատրաստութիւնը անցնալի մէջ: Մեք ունենք զրական փաստեր հայոց նախկին գրականութեան գոյութեան մասին այն դարերում, որոնք շատ հին են նորա յայտնութիւնից, անկի ճիշտ ասած, նորա վերանորոգութիւնից շորրորդ դարումը: Մովսէս Խորենացին, որ ապրում էր հինգերորդ դարումը, մի գրող, որ խորին գիտութիւն ունէր իւր հայրենիքի հնութեան մէջ, յիշում է Մծբինի և կղերի մեծնական զբերել մասին: Նա խոսում է պատմական երգերի ժողովածուների համար, որոնք պահպանվում էին թագաւորների և իշխանական ընտանիքների թանգարաններում, այդ երգերը մինչև նորա ժամանակը երգում էին Գողթան ասուած ժողովրդական երաժշտները, անկիով քնարի նրման մի նուագարանի վերա, որ կոչվում էր «բամբուլ» — երգերը բաժանվում էին երեք շրջան աւսորական, մնաց-պարսկական և հայկական: Մի քանի կտար այդ երգերից, որոնք հայոցից մեզ Մովսէս Խորենացին, իւր «Հայոց պատմութեան» մէջ, ներշնչուած են վրայասանական հողով, նոյն

ոչ թէ 10 ձայն, այլ 10 անգամ 4 ձայն, ուրեմն 40 ձայն: Իսկ միւս անունը, որին գրել են մի ձայնի իրաւունք ունեցող 21 մարդ, ստանում է 21 ձայն:

Արջապէս ընտրութեան ժամանակ եւ կարող եմ շատ արժանաւոր անունները մտաւորաբար բաց անունները կարող են առաջարկել միւս անձինք և երբ նորա նշանակված կը լինեն քուէարկական տուփերի վրա, գուցէ ես իմ գրած անունին սև քուէ տամ, իսկ ուրիշի գրածին սպիտակ:

ԳՆՐՄԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁՈՒ

Հատարին յայտնի կը լինի այն իրողութիւնը, որ վերջին ժամանակներս նկատուում է մեծ ձղճումն թէ տաճկաբնակ և թէ մասնաւոր մեր կողմաբանակ հայ երիտասարդների կողմից դէպ ի Պերսիանից համարարանները: Այն իսկ Ներսիսեան ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը, որին յանձնուեցաւ հանգուցնել Աշխենանցի կտակած գումարը, ուղարկել է ուղարկելու է միշտ որչափ լուր տալիսներս դէպի Չուրիցի կամ Պերսիանից համարարանները: Այս իրողութիւնը, կամ լաւ եւ սակ դժգոհութիւնը հայ ծրարներին կամ երիտասարդներին կողմից, որոնք շատ դէպքում գոհում են իւրեանց նիւթական առաջադիւթիւնը ճշմարիտ կրթութեանը անտարակոյս պիտի ուրախակի երեւոյթ հատարուի մեզ համար և ստիպէ մեզ որքան կարելի է հարթել նորա ճանապարհը, որ շատ կրկին այդպիսի երջանակ բացառութիւնները:

Վրլաւոր անյարմարութիւններից մինը, որ կարող է պատահել այդ դէպքում, անկասկած լինելու է և այն, որ երիտասարդները շատ անգամ գնում են այնտեղ բոլորովին անձնաւոր լինելով լիզուին, որ յայտնի բան է մեծ արգելք կարող է լինել նոցա համար:

Այն առաջ ունենալով այս հանգամանքը, համարձակում ենք այսպիսի միտք առաջարկել օգտակար չէր լինի արեւոք և Ներսիսեան դպրոցի պրոգրամային մէջ մտցնել և այդ զեզուի դաստալութիւնը:

Միւս կողմից պէտք է աչքի առաջ ունենալ և այն հանգամանքը, որ իժէ մեր լիզուները և իցէ պէտքէ դառնայ կատարել անօթ լուսաօրութեան, իժէ երբ և իցէ պէտք է յայտնուին նորանով գրեած դասարարներ և այլ թարգմանութիւններ, ամենից յարմար միջոցով անտարակոյս գերմանական լիզուներ կարող է լինել: Վրլաւորութեան զանազան ճիւղերը արդէն շատ դարձել է, որ յառաջ են գնացել արևմտեան ազգերի մէջ, յայտնուել են արդէն հարկաւոր անարկաներու երեւոյթներին անուններ, որոնցից զուրկ է մեր լիզուները: Ուստաց և Ֆրանսիական լիզուները ունեն ընդունակութիւն ամբողջապէս ընդունելու դիւնական տեղիները: Իսկ հայոց լիզուները մէջ զգալով և երբեմն պարզ երբեմն հերոսական ոգևորութեան յափշտակութիւններ: Մինը այդ երգերի կտորները, որ էրբեմն ներքոյ իրաւաբանութեմ է դիւզարդ Վահագնի ծնունդը, ճշմարիտ մեծ աշխատարկութիւն է, թէ մտքերի վեհաութեան և թէ նոցա համաուստութեան կողմից, նորա ձեռք խօսքերի զեղեկութիւնը, նորութիւնը և վայելչութիւնը, տալիս են մեզ բաւական տեղեկութիւն, թէ որպէս առաջ քան ինչպիսիք դարձելու արևմտեան գրականական կեանքի փորձերը Հայաստանում: Քրիստոնէութեան յայտնուելէն յետոյ, այդ երգերը անխղճաբար հարածվեցան, որովհետև նորա յիշեցում էին հին կապալապական ժամանակները: Ամէն ինչ որ միտք էր բերում առաջին հաւաքը, ոչնչացրին: Հնրի ամէն գործերը կրակով և բոցով անհետացրին: Աւետարանի առաջին առաքելները Հայաստանում էին Ասորոց արեւոյնները, որք եկած էին Օսրոէնի մայրաքաղաքից (?) բայց նոցա քարոզները ունեցան թող արձականք—նոցա կարողացան կողմն միայն նորադարձներից մի քանի առանձին համայնքներ, որք չունէին միմեանց հետ որ և իցէ կապ: Արդպիսի անբաղդութիւնը պէտք է վերաբերել սինատական Ասորոց օգուց անարմարութեանը Հայոց հանձարի հետ, որք էին բնաւորու-

նունի այդ ընդունակութիւնը, ստիպուած է նոր աւարկաների կամ երեւոյթների համար նոր անուններ ստեղծել բայց այդ անունները, նա կարող է պատրաստ գանկ զերմանական գրականութեան մէջ, որ նոյնպէս սիրում է նորանոր աւարկաներին նոցա յատկութիւնից անուած բայց իւր մայրենի բառերով արտայայտած անուններ տալ, օգուտ քաղելով իւր բարձր բառեր կազմելու յարմարութիւնից, որ յատկանիշ է և մեր լիզուները: Այդ ազգակցութիւնը երկու լիզուների կազմակերպութեան մէջ շատ օգտակար կարող էր լինել օպագայ թարգմանութիւնների համար, որոնք մեծ մասը անտարակոյս Ներսիսեան դպրոցի աշակերտների ձեռքով պիտի լինի:

Չը մտանաւոր նոյնպէս և այն հանգամանքը, որ մերը յիշել ենք արդէն մի անգամ «Մշակի» անցնել տարուայ համարներում, որ գերմանական լիզուներ Ֆրանսիական հետ միասին, կարող է ճանապարհ բանալ դպրոցի ուսումնարանների համար դէպի այն փորձութիւն արդատական արհեստները, որոնք կան մեր երկրում:

Ն. 1.

ՆԱՄԱԿ ՅԻՆՆՈՒԱԼԻՑ

«Кавказ» լրագրի 39-երորդ համարում 1873 թ. ապրիլ 1-ին կարգացի պարոն Փ. Նատիելի յօդուածը, որ խօսում է Յիսիսուայու ուսումնարանի մասին:

Պարոնը ստում է թէ «6 տարի առաջ ժողով կազմուեցաւ Հայոց մէջ, որ ուսումնարան բանան, և իւրաքանչիւր մարդը ժողով կազմողներից ընծայել երեսուն ուսուցիչ և այդ դումարը հասաւ մօտ 2 հազար ուսուցիչի, որի շահը ծառայում է ուսումնարանին, 240 ուսուցիչ լիզուի ուսուցչին, 120 ուսուցիչ լիզուի ուսուցչին, դասատան վարձը 20 ուսուցիչի մի տարի, պիտոյքների համար 20 ուսուցիչ 400 ուսուցչի, Նատիելի ամբողջապէս 400 ուսուցչի և Յիսիսուայու Հայ ժողովրդից ընծայած փողի շահը: Բայց եւ կասեմ որ 130 ուսուցիչից տալիս է երեւոյն տարեկան ծախուած մասերի օգուտից չըբար Հայ աշակերտաց համար:

Պարոն Նատիելը գրում է թէ «պրակտիկայից յայտնի է որ Յիսիսուայի ուսումնարանից դուրս եկած աշակերտները, որ անցուցել է 5-6 տարի այնտեղ ոչ Ռուսերէն և ոչ Հայերէն մի հաստատ չեն կարողանում հասկանալ և պատմելու:

Արդեօք մի անձն, որ մի լիզուի վրա ոչ մի տեղեկութիւն չունի, կարող է դատել այն լիզուները: Այնպէս պ. Փ. Նատիելը դատում է Հայոց լիզուի վրա թէ «Յիսիսուայում չկայ այնպիսի աշակերտ, որ կարողանար մեկ հատուած ուղիղ սակ Հայոց լիզուից» բայց եւ մօտ քան աշակերտ դուրս կը բերեմ որ կարգաւ Հայերէն աշխարհաբար դիրք և պատմէ կարգաբաժնը իւր բարբրով: Պարոն Նատիելը գրում է թէ երբ լիզու են սովորացում Ուրսերէն Հայերէն, և Վրացերէն ու խորհուրդ է տալիս Յիսիսուայից թէ «աւելի լաւ կլին 3 լիզուի տեղ սովորացնել մի լիզու»: Գարձիակ խորհուրդ է տալիս, որ Յիսիսուայից լաւ կանեն, որ բունեն այնպէս վարժապետ որ աւարտած լինի Աղէք-

սանդրեան վարժապետական ուսումնարանում (Въ Александровскомъ Учительскомъ Институтѣ) և նորան տան 550 *) մանկից ոչ պակաս, սենեակը և առաջնիւր փայտ կամ թէ չէ Յիսիսուայից պահեն մեկ ստիպելիքաւ վերոյիշել ուսումնարանում, և դաս տան Յիսիսուայի ուսումնարանում Ռուսաց լիզուի իսկ կրօնը տեղական Հայ քահանայն»:

Եւ խորհուրդ կտայի Յիսիսուայից, որ սովորացնելին մարքենի լիզու կամ տեղական, որ աւելի հասկանալի է մանուկներին, որ նրանք զարգանային այդ երկու լիզուների մէջ, որ ինչ է զարգանալով ապագայում օգուտ քաղելին նորանից, և յետոյ առաւել հնչա կլինէր սովորցնել տեղութիւնական լիզու: Եւ ոչ թէ այնպէս ինչպէս նոր մանկավարժը ստում է:

Բարեւոյ Տէր Արարհամանց

Պարոն Խոսեապի

«Այովկաս» լրագրի մէջ եւ կարգացի պ. Բագաչովի յօդուածը, որի մէջ նա հերքում է այն լուրը, իբր և թէ արուեստագործական ուսումնարանում չէր լինելու պարզաւան կրօնի դաստալութիւնը իսկ տեղական լիզուների արտաքսման վերաբրութեամբ ստում է որ բոլոր հայ մանուկները չեն խօսում այնպէս, իժէ ոչ վրացերէն լիզուով: Գատուութիւնը էլի առանձնական բան է. նորան կարելի այս կողմն էլ ձգել այն կողմն էլ, բայց եւ զարմանում եմ, թէ ինչպէս կարելի է ալաւաղել բուն իրողութիւնը, որից հիմնվում է մի կարգ երթակցութիւնները: Եւ, հարեանցի ծանօթ լինելով այն բանակալին, որ երբեք այդ հարցի առիթով թիֆլիզի դիւզակային լրագրութեան մէջ չիմ գնում նորա յօդուածի մանրամասնութիւնները: Օրինակի համար եւ չեմ խօսում այն հանգամանքի մասին, թէ էլ ինչ առանձին գումար է պահանջում քաղաքի տեղական լիզուների դաստալութեան համար, երբ հիմնուելու ուսումնարանի բոլոր դումարը հատարեալ քաղաքին է պատկանում. եւ միայն կամենում եմ յայտնել որ նորա յայտնած իրողութիւնը հայերի մասին սխալ է: Ամբողջ հաւաքարում, սրտեղ կենում է մեր խղճ արեւստագործների մեծ մասը, տիրապետող լիզուներ հայերէնն է, կան դարձաւ մի քանի ամբողջ թաղեր, որ համարեա միմիայն հայերէն են խօսում: Բացի դրանից թիֆլիզում կան շատ օտար մանուկներ, եկած Հայաստանի գիւղերից ու քաղաքներից, ուր վրաց լիզուի հօտն էլ կլա: Իսկ ինչ որ կը վերաբերի ուսուցիչներին, կարող ենք հաւատացնել պ. Բագաչովին, որ մեր ստորին դասի մանուկներից հարկ թէ հարկից ինչքան ծանօթ լինի այդ լիզուին: Ճշմարիտ է, հայ-բնասանիքների մէջ կան այնպիսիք, ուր մանուկները միմիայն վրացերէն կամ ուսուցիչներ են խօսում, բայց այդ բոլոր մասին բարձր գատումն է, որ կարողութիւն ունի վրացի կամ ուսուցիչներ պահելու: Իսկ մենք կարծում ենք որ արուեստագործական ուսումնարանը այդ դասի համար չէ հիմնուելու: Ն.

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԽՑ

1872 թուականի Մշակի 19 №-ում արդէն յայտնի է, որ տեղա կազմուել էր «Բարեգործա-

*) Ինչ որ տալիս են այն էլ հիշուովեամբ չեն կարողանում տալ:

հողեր զատարակների (յոյների) գրականութիւնով, մեծ ջանքով սկսան ուսանել նորան և հետեւի նորա օրինակներին, որով նոքա հիւսցած էին: Հայերը ծանօթացան արեւստի հետ, որը յայտնի չէր արեւստեան գրողներին, այնպէս մշակելով միտքը՝ տալ նորան խիստ պատշաճաւոր, ազնիւ եզրիցների արտայայտութիւններ: Բացի դրանից նոքա թարգմանեցին այն գրքերը յունական աշխատութիւններից, որոնք ներդաշնակցութիւն ունէին իւրեանց զգացմունքների և պիտոյքների հետ,— և այդպիսեա ըստանձնեցին նոցա պատմարանները, հին փիլիսոփայները և եկեղեցւոյ հայրերը: Մեք Հայերին եմք պարտական, որ իւրեանց զրչագրների միջոցով պահպանեցին հնրի շատ աշխատութիւնները, որոնց իսկականները այժմ կորած են: Ոչ սակաւ թանկագին է մեզ համար գտանել այդ շարադրութիւնները, որք ողջ մնացին ժամանակի կորստէն, կամ աւելի ոչնչացնող ներգործութիւնից մարդկային ձեռքի, հայերէն թարգմանութեանց մէջ, որ եղել են մեծ մասամբ հինգ զգրուրդ գրքերով, սրտք գրչագրները պահպանուած են եղել արուեստագործներին, որ արտագրողները խառնում էին նոցա մէջ գրքերի ընթացքում: Համեմատութիւնը այդ թարգմանութեանց իսկականներին հետ, որք եղել են նոցա աղբիւրը,

կան» անուամբ ընկերութիւն, որի նորադարձ է օժանդակել Բագու. գտանուող թէ տեղացի և թէ օտարական աղքատներին: Այդ գործի կառավարութեան համար ընտրուել էին մի տարի ժամանակաւ հինգ հոգաբարձուք—Արթ. Թաղէոս Աւագ Գահանայն և հետեւալ պարոնայքը—Գ. Գիլաւրեանց որ և գանձապետ: Գ. Այվազեանց: Ա. Մկրտչեանց և Բ. Սարգսեանց.

Ընկերութեան առաջին տարվայ շրջանը լրացած լինելով ապրիլի 1-ին Հոգաբարձութիւնը հրաւիրական թղթով հրաւիրում է Բագու գտնուած բոլոր թէ մշտապէս և թէ ժամանակ նուիրատու անձանց ի հաշուատեսութիւն: Նոյն օրը եկեղեցւոյ մէջ յիշուալ աւագ քահանայն, որ և հոգաբարձութեան նախագահ է, յայտնեց Հայ հասարակալութեան իւր և հոգաբարձուների կողմից նորահալարութիւն, որ չեն խնայել իրանց կամուրջ նուիրքը աղքատների օգտի համար: Ի վերջոյ և յայտնեց, որ ինչպէս յայտնուած էր Հոգաբարձութիւնից, երկրորդան 6 ժամին ժողովին յիշուալ ընկերութեան գանձապետ պ. Գ. Գիլաւրեանցի սուն, ուր տարեկան ընդհանուր հաշիւ տեսնելու:

Բաւական և երեւելի անձինք հաւարվեցան յիշուալ տեղում: Կարգազգեցան ընդհանուր հաշիւները, և բաժանվեցան իւրաքանչիւրին ստանձինքները: Վերջին վերա տղադրուած: Մի տարվա ընթացքում Հոգաբարձուք գտել էին թէ մշտապէս և թէ միանուազ 102 նուիրատու անձինք, որոնցից ընծայարկութիւն եղած է. . . . 941 ու. 50 կ.

Առանձին արդիւն արեւոյն Լուսաբարձուաց

Խնդրանք Հոգաբարձուաց դիմնազկայի Հայ ուսանողները պ. Ամիրզեանցի առաջնորդութեամբ թարոն ներկայացրին 72 թ. յուն. 19-ին, ծախան միջից հանելով գուտ օգուտ մնաց . . . . 104 ու. 28 կ.

Թարոնի ծախան մէջ հաշուած էր 10 ու. — բայց նորա անդամները ընծայեցին յօդուտ աղքատաց այդ դրամը . . . 10 ու. —

Մի տարվա ընթացքում պատրաստ դումարի տոկոս ստածված է դանաղան ժամանակում. . . . 57 ու. 25 կ.

Գումարն է 1113 ու. 3 կ.

Յիշուալ գումարից բաժանուած է մի տարվայ ընթացքում

1. Պարսկաստանից սովի պատճառաւ Բագու պատահած աղքատներին հացի և ճանապարհա ծախսի համար. . . . 132 ու. 44 կ.
2. Բագու արձակ աղքատաց ալիւր և փող. . . . 132 ու. 90 կ.
3. Դամասկոսի գեանաչարժի պատճառաւ Բագու փոխարուած աղքատաց ալիւր և փող . . . 177 ու. 47 կ.
4. Ղարաբաղի Բագու ընակվող կամ անցաւոր աղքատաց. . . 85 ու. 28 կ.
5. Ղարաբաղի Գովսէփ Սանատարեանցին ճանապարհածախս. . . . 15 ու. »
6. Սպահանցի Աղախան Կիրակոսեանին Աղբուրնի հիւանդանոցում 41 օրվա համար բժշկելու վարձ . . . . 16 ու. 40 կ.
7. Երևանցի, Նախիջևանցի, Նուխիցի, Կերեւնդցի և Ղարաբաղի Բագու պատահած անցաւոր աղքատաց . . . . 48 ու. 15 կ.

կարող է տալ կրկնակային կատարեալ զօրութիւն վերականգնել ընաղրի ճշմարտութիւնը և ուղղել նորան ժամանակով եղած վրեպակներէց: Օրինակի համար, իժէ համեմատեմք երկու կամ երեք օրինակ տպագրուած գիրքը մի և նոյն յոյն հեղինակի, անտարբար այն նրատարակութիւնը կարող է ունենալ գերազանցութիւն, որը մօտաւորապէս համապատասխանում է հայերէն թարգմանութեանը:— Եւ այդպէս, մեք տեսաւք, որ հայոց գրականութեան յիշատակարանները յայտնվում են տասնութինգերորդ դարումը, այնինքն, գոնեա հինգ դար առաջ, քան մուսուլմանների գրականութեան զարգանալը: Նոքա շարունակվում են միջին դարերի բոլոր ընթացքում և համարեա հասնում են մինչև մեր ժամանակը, ձեակերպելով մի ու կի շղթայ, որ միաւորում է հին արեւելեան աշխարհը նորի հետ: Վերին Ասիայի պատմութեան համար, ամբողջ ութն դարերի ընթացքում զինի Քրիստոսի ծնունդեան, հայոց գրականութեան յիշատակարանները են միակ առաջնորդներ, որոնց մեք ունեմք որպէս այն ժամանակի եզական վկայականներ, ուր կարելի է տեղեկութիւն գտանել: Հայոց մատենագրները, ծնուելով Քրիստոնէական հասարակութեան մէջ, շրջապատուած լինելով աղբիւրից, որք անձնատուր էին կապալապութեան և

րին են պարտական: Անոր եղբայրներն մօտ կրթությանը...

Յոթնամյակը վերջացնելով քսանութն իջնում էր...

Մեծիկը կարծես մի օրական ճանապարհ դեպի առևտուր...

Այստեղ դաստատում են այժմ երևելի թատերական կառավարան...

Մեծիկը նաև հարկատուների հետ կապեր է պահպանում...

Մեծիկը նաև հարկատուների հետ կապեր է պահպանում...

Մեծիկը նաև հարկատուների հետ կապեր է պահպանում...

Վերաբերի բարակի հանրային, մինչև օրս նորանց վերացող...

Յակոբ Գ. Կարապետյանց:

ՆԱԽՄԱԿ ՎԻԵՆՆԱԳԻՑ

Աշխարհահանգեան դեռ պատրաստ չէ և կը բացվի միայն...

Այս օրերում թիֆլիսի վանքի մայր եկեղեցում կատարվեցավ...

«Մշակի» այս 16-րդ համարը ուշացավ, պատճառն անհայտ է...

Մեծիկը ստանում ենք դան ազան քաղաքն և րից և դան ազան դասի...

Ուշագործներն դարձնելով արտաքին տեսություն մեջ...

Այս օրերում հասավ Վիեննա մեր նշանավոր ներկայից...

Առ այժմ վերջանում են նամակա, խոստանալով, որ եթե ժամանական...

Ապրիլի 15, Ա. Վարդպատրիկյանց

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր ամբողջ գնահատում է այն, ինչ որ գրառում է նրա համարում...

Բնթերցողի ուշագործներն դարձնում ենք ուսուցիչ «Судебный Журнал»...

Մայիսի 1-ին փաստար կերպով բացվեցավ Վիեննայի համալսարանին...

Վիեննայի պոլիցիայի ստացալ Լժնդինից ֆոտոգրաֆիական...

Վիեննայի պոլիցիայի ստացալ Լժնդինից ֆոտոգրաֆիական...

Թիֆլիսի ուսման պատճենը իրանց ներկայությամբ...

Պ. Մկրտիչ Միքնանցը, որի յայտարարությունը լի մօտեցող գաղտնի է...

Այս օրերում թիֆլիսի վանքի մայր եկեղեցում կատարվեցավ...

Անա մի շարժվել է, որ թիֆլիսում օրը անտանելի տար էր...

«Մշակի» այս 16-րդ համարը ուշացավ, պատճառն անհայտ է...

Մեծիկը ստանում ենք դան ազան քաղաքն և րից և դան ազան դասի...

Ուշագործներն դարձնելով արտաքին տեսություն մեջ...

Այս օրերում հասավ Վիեննա մեր նշանավոր ներկայից...

Առ այժմ վերջանում են նամակա, խոստանալով, որ եթե ժամանական...

Ապրիլի 15, Ա. Վարդպատրիկյանց

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.

ՄԱՐՏԻՆԻ ՍԵՐՄԱՆՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱ... մի բանակը ծախվում է 95 ֆր.